
Gunnings opbouw van een netwerk van ridderlijke persoonlijkheden als alternatief voor politieke partijvorming. De aristocratie, die volgens Gunning het meeste van de oorspronkelijke ‘adel’ van de mensheid had bewaard, had als hoge roeping het charismatisch leiderschap over het volk te beoefenen. Deze zware taak kon zij alleen vervullen als zij in Christus geloofde. De Lange concludeert dat ook voor Gunning en de zijnen, om staande te blijven naast en tegenover Kuypers organisatie en mobilisatie van ‘het volk achter de kiezers’, partijvorming uiteindelijk onvermijdelijk bleek. In Gunnings geest was overigens dat de oprichters van de Christelijk-Historische Unie voor een unie kozen.

H. Veldhuis belicht het streven van De la Saussaye sr. om de wetenschappelijke discussie naar het terrein van de methode te verleggen, zodat het christelijk geloof ruimte zou krijgen om zich op wetenschappelijk gebied te manifesteren. De la Saussaye slaagde in zijn pogingen om Gunning hierbij aan zijn zijde te krijgen.

In een opstel over Gunning en Kuiper in de jaren 1860-1873 laat J. Vree zien hoe eerstgenoemde telkens weer probeert te bemiddelen en te corrigeren, maar theologisch uiteindelijk toch dichter bij de ethischen stond dan bij Groen en Kuiper.

Op de actualiteit van Gunnings theologie gaat C. van der Kooi in. De bedoeling van *Noblesse Oblige* is de actualiteit van Gunning voor het voetlicht te halen. Mede met het oog daarop is een verslag van de forumdiscussie tijdens het symposium opgenomen. Zoals bij dergelijke gelegenheden vaker het geval is, hoort men daarin interessante opmerkingen. Het fragmentarische gehalte ervan blijft wat onbevredigend.

Buiten het bestek van de bundel valt voor een aanzienlijk deel het laatste opstel van De Lange over de receptie van de wijsgeer Spinoza in de ‘orthodox-gereformeerde’ theologie van de negentiende en twintigste eeuw. Dit interessante opstel gaat slechts ten dele over Gunnings levenslange worsteling met Spinoza. Juist door de visie van andere theologen te beschrijven komt Gunnings positie echter wel goed uit. Gezien de breedte van het theologisch palet waarvan De Lange de Spinoza-receptie beschrijft, lijkt de typering ‘orthodox-protestantse’ theologie me zuiverder.

De bundel verscheen als derde deel in een serie die het Seminarium van de Bond van Vrije Evangelische Gemeenten uitgeeft met het doel het gesprek

over de vernieuwing van de (protestants)christelijke traditie en praxis te bevorderen. Het bereiken van dit doel door middel van een aantal opstellen over Gunning lijkt me wat omslachtig. Ook deze opstellen werpen een helder licht op Gunnings nobele en idealistische persoonlijkheid, die boven en tussen de partijen wilde staan. Naar ik vermoed dankt Gunning zijn aantrekkingskracht in het heden toch meer aan zijn persoonlijkheid dan aan zijn precieze standpunten.

Met de puntjes op de i is het, afgezien van de spelling van enkele namen en enige feiten in de marge, in deze bundel wel in orde. Toch doen deze losse artikelen eens te meer uitzien naar de i zelf: het tweede deel van De Langes *Een leven in zelfverloochening*. –

¶ A.C. Rosendaal, *Naar een school voor de gereformeerde gezindte. Het christelijke onderwijsconcept van het Gereformeerd Schoolverband (1868-1971)* Verloren, Hilversum 2002 (Passage Reeks 26), 288 pag. ISBN 90 6550 922 4, € 25,00.

¶ Gert van Klinken

Schoolstrijd en emancipatie lijken in de historiografie van het gereformeerde volksdeel twee zijden van dezelfde medaille te zijn. Het proefschrift van André Rosendaal gaat nader in op dit onderling verband, dat bij nader inzien toch niet zo eenduidig blijkt te zijn als vaak voorgesteld. Na de oprichting in 1868 richtte het Gereformeerd Schoolonderwijs (GSO, vanaf 1906: Gereformeerd Schoolverband, GSV) zich met name op het religieuze gehalte van de eigen scholen. Professionalisering van het onderwijs en didactische profilering traden pas naderhand meer op de voorgrond. Zoals bleek uit het werkplan van de eigen schoolvisitatie, bleven deze doelen echter gekoppeld aan het oorspronkelijke ideaal. Dat werd uitgedrukt in tal van dubbeltermen, waarin het ideële en het pragmatische keurig naast elkaar waren ondergebracht: gereformeerde pedagogiek, christelijke leerplanontwikkeling. Net als het gereformeerde volksdeel kenden ook de daarmee verbonden scholen het fenomeen van de toonaangevende ‘voormannen’. VU-hoogleraren J. Woltjer, H. Bavinck en J. Waterink waakten zowel over de levensbeschouwelijke als didactische kwaliteitseisen. Rosendaal besteedt uitgebreid aan-